

**ДЕПОРТАЦІЯ УКРАЇНЦІВ
З ЗАКЕРЗОННЯ
У 1944—1945 РОКАХ: ДО І ПІСЛЯ
(НА МАТЕРІАЛАХ СЕЛА
ТУЛИГОЛОВЕ ГОРОДОЦЬКОГО
РАЙОНУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

Марія КАЧМАР

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7811-9576>

кандидат філологічних наук, наукова співробітниця,

Інститут народознавства НАН України,

відділ фольклористики,

проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна,

e-mail: mariakachmar@ukr.net

Дослідження феномену взаємодії історії та усної словесності особливо актуальне сьогодні й залишається одним із провідних напрямків фольклористичного дискурсу. Статтю присвячено аналізу народних оповідань українців, депортованих у 1944—1945 роках із Закерзоння (чотирьох повітів). *Об'єкт та джерельна база дослідження* — тексти народних оповідань та переказів про переселення, зафіксовані у 2012 році від мешканців с. Тулиголове Городоцького району Львівської області, вихідців із сіл Ярославського та Перемишльського повітів. *Мета статті* — на основі аналізу фольклорних наративів про депортацію українців із Закерзоння, які введено в науковий обіг вперше, окреслити тематичні групи та сюжетотворчі мотиви; з'ясувати їхню семантику та генезу; дослідити домінуючі образи, які найкраще репрезентують «малу» батьківщину та «новий» дім; простежити специфіку відображення об'єктивних історичних подій через суб'єктивне сприйняття учасника чи очевидця. *Методологічну основу* праці становить принцип історизму фольклору. Використано напрацювання українських фольклористів у сфері взаємодії історії та народної творчості (С. Мишанича, В. Сокола, Л. Іваннікової, О. Кузьменко, Л. Халюк та ін.).

Використано структурно-типологічний, структурно-семіотичний, текстологічний, порівняльний, міждисциплінарний *методи*, метод польових досліджень. Введення у науковий обіг цінних фольклорних матеріалів, зафіксованих від безпосередніх очевидців подій, вихідців із Закерзоння, становить *новизну* дослідження.

Ключові слова: наратив, депортація, мотив, мала батьківщина, ідеалізація, колективна пам'ять, фольклорна свідомість.

Марія КАЧМАР

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7811-9576>

Candidate of Sciences in Philology; Research Fellow

at the Institute of Ethnology

of the National Academy of Sciences of Ukraine,

15 Svobody Avenue, 79000, Lviv, Ukraine.

e-mail: mariakachmar@ukr.net

DEPORTATION OF UKRAINIANS
FROM POLAND IN 1944—1945:
BEFORE AND AFTER (ON MATERIALS
OF THE VILLAGE TULYHOLOVE OF
HORODOK DISCRIT OF THE LVIV REGION)

The study of the phenomenon of the interaction of history and oral literature is especially relevant today and remains one of the leading areas of folklore discourse. The article is devoted to the analysis of folk tales of Ukrainians, deported in 1944—1945 from Zakerzonnya (4 districts of Poland). *The object and source base* of the research are the texts of folk tales about resettlement, recorded in 2012 from the residents of the village Tulyholove of Horodok district of Lviv region, natives of villages of Yaroslavl and Przemysl districts of Poland. *The purpose* of the article is to outline thematic groups and plot motives on the basis of the analysis of folklore narratives about the deportation of Ukrainians from Zakerzonnya, which were introduced into scientific circulation for the first time; find out their semantics and genesis; explore the dominant images, that best represent the «small» homeland and the «new» home; trace the specifics of the reflection of objective historical events through the subjective perception of the participant or eyewitness. *The methodological basis* of the work is the principle of historicism of folklore. The works of Ukrainian folklorists in the field of interaction of history and folk art (S. Myshanych, V. Sokol, L. Ivannikova, O. Kuzmenko, L. Khalyuk, etc.) are used.

On the basis of a comprehensive study of prose samples the subject, structure, basic motives, central images, the source of which undoubtedly served certain historical events, reflected through the prism of individual experiences and feelings, collective memory and folklore consciousness are analysed. Three thematic blocks are distinguished: life in a small homeland before resettlement (idealization of home, everyday life and holidays, relations with Polish neighbors, Polish-Ukrainian conflict), organization and course of resettlement (reasons for deportation, participation of the Ukrainian national underground, inhumane conditions and the hard road to a new land), the organization of life in Ukraine (the development of a new space, consolidation through religion). Attention is drawn to the idealization of the small homeland, which is associated with a happy childhood, flat land and fertile fields, the Sian River, warm memories of celebrating Christmas, Easter. The new home is associated in respondents with semi-collapsed smoking houses, poverty, decline, chaos. One of the important factors of community consolidation in the new land is the church. Structural-typological, structural-semiotic, textual, comparative, interdisciplinary *methods*, field research method were used. The introduction into scientific circulation of valuable folklore materials, recorded from direct eyewitnesses of the events, natives of Zakerzonnya, is a *novelty* of the study.

Keywords: narrative, deportation, motive, small homeland, idealization, collective memory, folk consciousness.

Вступ. Дослідження тісного зв'язку історії та народної творчості особливо актуальне сьогодні й залишається одним із провідних напрямків фольклористичного дискурсу. Усна історія і фольклор, які, передусім, стосуються кривавого і величного для України ХХ століття, розглядаються як цінні джерела не лише фактичної інформації, а й народного сприйняття, переосмислення, емоційного переживання та закарбування в індивідуальній та колективній пам'яті важливих для етносу подій. Окремі аспекти трансформації історичних подій через народне сприйняття розглянули у своїх дослідженнях С. Мишанич [1; 2], В. Сокіл [3], Л. Іваннікова [4], Л. Халюк [5], О. Кузьменко [6] та інші. Особливого звучання у народних зразках набуває ХХ століття, засіяне трагічними подіями і позначене постійними заборонами. «Під загрозою суворих санкцій, включно з кримінальними, поза увагою дослідників залишилася та загнана в глибоке підпілля властива народна словесність, яка виражала критичне ставлення неприйняття і осудження більшовизму, відображала драматичні переживання і настрої загалом у зв'язку з «докорінними перетвореннями» в житті і свідомості, голодоморами, масовими репресіями, депортаціями та іншими насильствами, творчість, яка «во врем'я люте» крипила дух народу, будила протест, кликала на боротьбу з окупантами і була пов'язана з цією боротьбою» [7, с. 7—8]. Однією із таких трагічних скрижалей нашої історії є депортація українців із етнічних українських земель Закарпаття у 1940-х роках. За даними польських істориків українського походження Р. Дрозда та Б. Гальчака, українське населення налічувало понад 700 тисяч чоловік [8, с. 105]. За період із жовтня 1944 року до червня 1946 року на територію тодішнього Радянського Союзу було переселено майже 500 тисяч українців. Тривалий час тема цього злочину проти українців була табуованою. Із здобуттям незалежності України у 1991 році активізуються історичні дослідження й у вітчизняній науці (В. Сергійчук, Ю. Судин, В. В'ятрович, В. Ханас та ін.). Окрім документів, важливу інформацію про переселення українців з Польщі зберегли також свідчення самих учасників події, які побутують здебільшого у формі народних оповідань й становлять цікаві зразки творчого переосмислення дійсності. Вони, як і більшість народної прози про ХХ століття, за словами В. Сокола, існували у прихованій,

конспіративній формі, передавалися в колі родини, близьких, друзів, знайомих [3, с. 73—74]. Зразки народних оповідань цієї тематики в етнологічно-фольклористичному ракурсі проаналізовані у працях О. Кузьменко [6], Г. Виноградської [9], С. Ковальчука та Н. Петрової [10], Ю. Павлів [11], Л. Халюк [5]. Спогади учасників подані у різнопланових збірниках [12; 13; 14]. *Мета статті* — аналіз народних оповідань та переказів про депортацію українців із Закарпаття, зафіксованих від мешканців одного населеного пункту, вихідців з різних сіл та повітів Польщі; окреслення тематичних груп та сюжетотворчих мотивів; зв'язування їхньої семантики та генези; дослідження домінантних образів, які найкраще репрезентують «малу» батьківщину та «новий» дім; простеження специфіки відображення об'єктивних історичних подій через суб'єктивне сприйняття учасника чи очевидця, типових явищ через індивідуальні долі; розкриття впливу фольклорної традиції на формування цих текстів.

Основна частина. Сучасне Тулиголове (народна назва Туліголови. — М. К.) — невелике село Городоцького району Львівської області. Населення становить 600 осіб. У селі знаходиться три пам'ятки архітектури: костел святої Дороти (тепер Покровська церква), палац Балів, збудований у 1898—1899 роках за проектом Владислава Галицького, та каплиця-усипальниця на цвинтарі. 1945 рік розділив повністю історію села на «до» і «після». Саме тоді, після договору 9 вересня 1944 року між Урядом Української РСР та Польським Комітетом Національного визволення про переселення українців на територію УРСР, а поляків — з УРСР на польські землі, місцеве польське населення покинуло Тулиголови. Його заселили депортовані з українських етнічних земель Закарпаття українці. Таким чином сформувалася цілком нова громада з різних територій, яку, однак, об'єднувала спільна історія — вони покинули рідну землю не з власної волі і були змушені звикати до життя на чужій. За даними місцевого краєзнавця і дослідника-аматора історії села Степана Шніцдара, у Тулиголови було депортовано українців із 38 сіл Любачівського, Ярославського, Перемишльського, Яслівського, Новосандецького повітів і м. Перемишля. Загалом переселено з теренів нинішньої Польщі в Тулиголови близько 1440 осіб: 28 із Західної Бойківщини, 33 з Лемківщини, близь-

ко 1380 осіб із Надсяння¹. Саме населення Надсяння разом з українцями Лемківщини, Холмщини та Підляшшя зазнало найбільших людських, матеріальних і морально-психологічних втрат у середині ХХ століття [15, с. 7].

Отож, Тулиголови — поселення українців, які в основному репрезентують етнографічний регіон Надсяння, зі своєрідними матеріально-побутовою культурою, надсянським говором та народною словесною традицією. Особливе місце в історії кожної родини зокрема та села загалом займає народна проза про події ХХ століття, а саме оповідання та перекази про переселення українців, безпосередніми учасниками та очевидцями якого були місцеві мешканці. Цей фольклорний матеріал означеної історичної доби, за словами Лесі Халюк, всупереч несприятливим обставинам, є свідченням того, що за умов жорстокого «табу» на історичну пам'ять саме він виконує роль своєрідного документа епохи, є носієм певних настроїв та оцінок [5, с. 91]. Такі усні оповідання-спогади є одним із важливих чинників збереження ідентичності, самотності етнічних груп, який духовно їх формує, історично об'єднує [5, с. 66].

Зазначимо, що зразки народної прози цієї тематики зафіксовані впродовж 2012 року від безпосередніх учасників подій, зокрема першого етапу депортації (так званого добровільного переселення 1944 — серпня 1945 року) та другого етапу (насилницької депортації в Україну у вересні 1945—1946 році). Детальний аналіз текстів дав змогу виділити такі тематичні домінанти: життя на малій батьківщині до переселення; саме переселення (причини, вербування, спротив, участь українського підпілля у цьому процесі, хід переселення); обживання на новому місці (побутові умови, протиставлення рідного дому і нової землі, адаптація переселенців у новий соціум, релігійне життя як один із шляхів консолідації громади); пам'ять про локальну батьківщину (ідеалізація, повернення на місце народження).

Оповідач зазвичай починає розповідь з короткої біографічної довідки про себе (дату і місце свого народження, кількість членів родини, основні господарські заняття): «Я сі народила двайцять восьмого,

там двайцять восьмого року першого мая»². Індивідуальна пам'ять інформаторів добре зберігає відомості про саме село: «Наше село було ціле українське. Пуляків ни було, одна була полька така заїжа. Всього одна на село. Було двіста підесят нумерів села, ту одна була тільки полька заїша»³.

Більшість опитаних респондентів належали до досить заможних українських селян: мали багато землі, тримали свою господарку (більше 3 корів, 4 коней, свині). Працювали на полі, навесні орали, засівали, садили картоплю, садили городину. Бабія Марія пригадує: «Кусилосі, була така в селі велика кусарка. Її наймали, там сі платило і так кусарка кусила особливо пшеницю. Найбільше сіялосі пшениці. Жита сіяли менше, кусили косами так вручну. А пшеницю наймали ту машину, вона обмолочувала. Наймалосі сусіди всі. Удні другим пумагали...»⁴.

Загалом згадуючи про малу батьківщину, респонденти, які народилися і провели там значну частину свого дитинства, досить ідеалізовано її сприймають. Це особлива поетична пам'ять, коли кожен епізод юності стає часткою особливого виду людської пам'яті, у якій зафіксовано все, що складає поняття батьківщини [2, с. 13]. На думку О. Кузьменко, це своєрідна спроба створення міфу про загублений рай [6, с. 214]. Зазвичай вона відбувається на основі протиставлення батьківщини та нового дому. Ідеалізація помітна у всіх компонентах, які формують образ малої батьківщини: природи, людей та культури, яку вони створили. Марія Саєвич згадує: «Але там рівнота. Всьо рівніцьке. Всьо рівненько і так ладне. Дуже файно! Там файни пуля били, всьо. Ліси. Всьо»⁵. Франка Кривенська: «В нас дуже були пуля

² Записала М. Качмар 17.07.2012 р. в с. Тулиголове Городоцького району Львівської області від Куцак Анастасії Петрівни, 1928 р. н., с. Добра Ярославського повіту, Закароння.

³ Записала М. Качмар 12.07.2012 р. в с. Тулиголове Городоцького району Львівської області від Бабій Марії Данилівни, 1932 р. н., с. Торки Перемишльського повіту, Закароння.

⁴ Записала М. Качмар 12.07.2012 р. в с. Тулиголове Городоцького району Львівської області від Бабій Марії Данилівни, 1932 р. н., с. Торки Перемишльського повіту, Закароння.

⁵ Записала М. Качмар 13.07.2012 р. в с. Тулиголове Городоцького району Львівської області від Саєвич Марії Володимирівни, 1941 р. н., с. Накло, Перемишльського повіту, Закароння.

¹ Записала М. Качмар 11.03.2019 р. в с. Тулиголове Городоцького району Львівської області від Шніцара Степана Ростиславовича, 1971 р. н., с. Тулиголове Городоцького району Львівської області.

файни від дуруги. А дорога йшла посередині села. Ду Сяну. Але ж там були пуля дуже файні!»⁶. Як бачимо, наскрізний образ «рівного» файного поля є символом такого ж рівного, спокійного, без потрясінь та катаклізмів, багатого життя українця-хлібороба на малій батьківщині. Не менш важливим образом, який чи не найповніше відображає малу батьківщину, є також річка Сян: «Хата була в селі Торках, була над Сяном. Ріка плила Сян. Ми жили над тою річкою, над Сяном, крайня хата від річки»⁷. Ця річка, від назви якої походить найменування етнографічної групи, з якою себе ідентифікує оповідачка, є не лише географічним об'єктом, а певним художнім кодом, у якому міститься інформація про історію «малої вітчизни» [5, с. 123].

Окрім певних географічних особливостей, які мають символічне значення, особливого звучання набувають оповідання про святкування Різдва, весілля, інших родинних свят. Це минуле респондентів, це ті традиції, які також уособлюють образ малої батьківщини. Такі моменти належать до сфери емоційної пам'яті, коли, за С. Мишаничем, «в усних спогадах та почуттях залишається найсуттєвіше» [2, с. 10]. «Ой! Ми то в Польщі світкували свята дуже файно! Дуже файно! Худили ду церкви. Ду церкви худили люди, ой-йо-йой, бугато дуже ду церкви! Церковця була повна людей, повна! Наші все їхали фіром взимі, а ну хто мав фіру, ту всі їхали»⁸, — розповіла Анастасія Кушак про Різдво у селі Добра Ярославського повіту. Оповідачка згадує, як відбувся Святий вечір: сніпок жита ставили в кутку, на стіл застеляли в'язанку вівса, під стіл — дерев'яну діжу, а на неї бабу, спечену із гречаної муки; після вечері несли дванадцять страв коням і коровам, тоді дорослі колядували, а діти стрибали по соломі і щипали ту бабу з гречки. На Різдвяні свята ходили коляду-

вати чоловіки зі звіздуою, а вже на Йордан: «А ми, такі во дівчата, і ми худили хата в хату щедрували. Та чо? Я всі тії пам'ятаю ті щедрівки»⁹. Ці оповідання пройняті особливим настроєм, оскільки, на думку Л. Халюк, вони відображають місце важливого досвіду й особистих переживань її жителів, формування їхніх біографій, це світ, з яким їх пов'язують сильні емоційні почуття [5, с. 118]. Таким же настроєвим наповненням характеризуються прозові тексти про весілля, інші народні свята.

Переломним моментом в історії українців на цих землях була Друга світова війна та все, що із нею пов'язане. Кульмінацією усіх жахів стала, безперечно, депортація українців з етнічних українських земель. Більшість респондентів вказують на польсько-український конфлікт як основну причину депортацій 1944—1947 років і звертають на польсько-українські взаємини особливу увагу. Саме переживання і почуття, незважаючи на значну деталізацію та точне відтворення подій, притаманні для творів цієї тематики. Розповідь характеризується високим емоційним напруженням (домінуванням страху, розпачу, жалю аж до плачу в процесі пригадування подій). Пригадування таких подій вимагає «значних вольових зусиль» [5, с. 153], оскільки «вони насичені болем, який не притупився з часом» [2, с. 9]. У репертуарі кожного оповідача є наративи про боротьбу з поляками та просто жакливе становище українців на Закерзонні у 1944—1945 роках. Саме в цей період польський терор досягає свого апогею. Напади на українські села мали одну основну мету — силою змусити українців виїхати з Польщі [16, с. 197]. Така боротьба була обопільною, мала так званий, за В. В'ятровичем, ефект доміно: напад — відповідь [17, с. 136]. На думку власне місцевих українців, поляки завжди нападали першими, а українці завжди оборонялися чи мстилися: «То пришло, шо треба виїжджати з Польщі на Україну. То вже нападали партизани. Пуляки нападали на українців, українці — на пуляків. Така вже ненависть була, знаєш»¹⁰.

⁶ Записала М. Качмар 13.07.2012 р. в с. Тулиголове Городоцького району Львівської області від Кривенської Франки Василівни, 1932 р. н., с. Сливниця Перемишльського повіту, Закерзоння.

⁷ Записала М. Качмар 12.07.2012 р. в с. Тулиголове Городоцького району Львівської області від Бабій Марії Данилівни, 1932 р. н., с. Торки Перемишльського повіту, Закерзоння.

⁸ Записала М. Качмар 17.07.2012 р. в с. Тулиголове Городоцького району Львівської області від Кушак Анастасії Петрівни, 1928 р. н., с. Добра Ярославського повіту, Закерзоння.

⁹ Записала М. Качмар 17.07.2012 р. в с. Тулиголове Городоцького району Львівської області від Кушак Анастасії Петрівни, 1928 р. н., с. Добра Ярославського повіту, Закерзоння.

¹⁰ Записала М. Качмар 13.07.2012 р. в с. Тулиголове Городоцького району Львівської області від Кривенської

Щодо мирного населення, то доволі поширені прозові твори про напади польських військових формувань на українські села з метою грабунку. У таких зразках домінують мотиви закопування всього найціннішого у землю та приниження українців: «А туди я прийшла за невістку во ду тих Кушаків. Там біло бугатство! Бугачи біли. А шо? Всьо закупали, бу сі буяли сильно. Пуляки забирали. Закупали пулътна, водяг — всьо позакопували...»¹¹; «Вуни лахі добрі позабирали, а такі старі, вуни знали, не бійсі, пулячня пупалила, жиби ми потім не йшли сі перебирати тіко»¹² (оповідачка має на увазі повернення з лісу, де переховувалися українці під час цих нападів. — М. К.). Такі грабунки були досить поширеним явищем, оскільки у ситуації примусового переселення не останню роль відіграло також бажання легкого збагачення шляхом привласнення майна виселених [8, с. 111].

Особливо жорстокими були такі напади на села під час великих релігійних свят, зокрема великодніх. У переддень Великодня напад зазнало село Дібча на Ярославщині: «Пуляки так нищили люди. Так нищили, жо страшне! І то. А прийшлосі, будут паску пікли. Ну яка ж та паска буде? Нам кажут пильнувати, дівчатам, а вони будут, баби, пікли. Такі біли, знаєш, боцванкі, такі виликі, такі во! І пічут, може, я знаю, пів гудини, ну не гудина. Юж ідут, дают сигнал. Юж ду сила ідут, давали сігнал. Я кажу: «Мамо, давайте де який г мішок або шо давайте і втічмо, бу нас постріляють!» Та й мішок, знайш, бо то паска була гуреча, опікло ми гет всьо плечи, же ми пувтікали. Боже, як я сі намучила! Най Господь Бог буронит, Матка Боска! Люди мої! То біло, то біло життя! То не до оповідження. Як ми жили. Та»¹³. Далі оповідачка продовжує: «Священик і дяк похудили, будут сві-

Франки Василівни, 1932 р. н., с. Сливниця Перемишльського повіту, Закарпаття.

¹¹ Записала М. Качмар 17.07.2012 р. в с. Тулиголове Городоцького району Львівської області від Кушак Анастасії Петрівни, 1928 р. н., с. Добра Ярославського повіту, Закарпаття.

¹² Записала М. Качмар 18.07.2012 р. в с. Тулиголове Городоцького району Львівської області від Брам Катерини Василівни, 1926 р. н., с. Дібча Ярославського повіту, Закарпаття.

¹³ Записала М. Качмар 18.07.2012 р. в с. Тулиголове Городоцького району Львівської області від Брам Катерини Василівни, 1926 р. н., с. Дібча Ярославського повіту, Закарпаття.

тили. Як зачали бити, зачали стріляти коли того, то священик з том паском, з тим во всім повтікали до ліса. (То поляки стріляли? — М. К.). Так, так. І всі ми повтікали. Та паска біла сурвленá, сурва, вуна ни біла печена, нічо. Але то біло. Я тикажу. То страшне, страшне!»¹⁴. Мотив вчинення важкого злочину на Великодень чи інше значиме християнське свято відомий фольклорній традиції (легенди про плями на місяці, коли брат вбиває брата, працю на полі і покарання за цей гріх тощо). Народний оповідач, оперуючи традиційним мотивом, надає йому своєрідного звучання у тексті: злочин відбувається у міжжетичному вимірі із трагічними наслідками для українців. Окрім того, підкреслена зневага власне до українського Великодня, який святкували за Юліанським календарем. Хоча самі напади мали також цілком прагматичну мету — бути несподіваними та неочікуваними, застати зненацька, легко знищити у найвеличніше християнське свято.

Народна пам'ять зберегла відомості про найбільші трагедії того часу, пов'язані з фізичним руйнуванням цілих українських сіл. Саме на українсько-польському пограниччі антиукраїнські акції проводилися з особливою силою, «мешканці Павлокоми, Малкович, Люблінця, Кирилівки, Пискорович, багатьох інших сіл стали жертвами цього геноциду» [18, с. 14]. Від переселенців із Перемишльщини (села Сливниця та Торки) зафіксовано наративи про події в селі Павлокома 3 березня 1945 року, коли було закатовано 366 українців, серед яких 94 дитини і 75 літніх людей [14, с. 353]. Цей злочин став символом трагедії українців Закарпаття. Кривенська Франка згадує: «Ну та в нашим силі не, а там друге сило було — само українці. Ту пуляки напали на то сило, за тим, за Сяном, [...] певно сі називало, всі українці пурізали. Але я ти скажу, жи пуляки, наші се мстили, бу знаєш, то вуни таке рубили, і наші на них нападали»¹⁵. Гіперболізовано кількість жертв — «всі українці пурізали». Це пов'язано із тим, що оповідачка не була безпосередньою учас-

¹⁴ Записала М. Качмар 18.07.2012 р. в с. Тулиголове Городоцького району Львівської області від Брам Катерини Василівни, 1926 р. н., с. Дібча Ярославського повіту, Закарпаття.

¹⁵ Записала М. Качмар 13.07.2012 р. в с. Тулиголове Городоцького району Львівської області від Кривенської Франки Василівни, 1932 р. н., с. Сливниця Перемишльського повіту, Закарпаття.

ницею чи свідком події, вона чула про це від інших. Основний акцент зроблено на тому, щоб передати величину трагедії, її масштаб, кількість жертв за національною ознакою, яка вразила найглибше людську пам'ять. Джерелом появи іншого нарративу були розповіді чи чутки про катування українців у знищених селах. Жахливими картинами фізичних тортур та знущань в селі Павлокома позначено оповідання Марії Бабій: «Там від нас далеко, так може кілометрів дваїцять, нападали на село. Там навіть і різали людей, таких шо. Там тому відрізали руку, а тамтому ще шось, на грудях хрест висікли чим-небудь. То від нас було дальше гет. За дваїцять п'ять кілометрів. Але всі сі буяли. Всі села, шо то такі дива сі твори»¹⁶. Фольклорна пам'ять цього нарративу спроектована на відображення та збереження інформації про терпіння українських мучеників, які наводили великий страх на всі довколишні села. Мотив висічення на грудях хрестів також не випадковий. Акумулявання у тексті образу хреста як символу мук і страждань підкріплено історичними фактами: основним місцем глуму і знущань над людьми стала церква, де українці намагалися знайти захист [14, с. 352].

Відгомін трагедії села Пискоровичі представлено у переказі, зафіксованому від Катерини Брам: «А рускій, знаїш, там істрував. А там ліса вони не мали, люди, де втікати. Істрував люди на виїзд. А вуни, знаїш, ся довідали ті люди, знаїш, з поля. Вуни були на полі, на полях. Шо вуни є. Думають, нас охурунят. Як вони ю будут, то вони ся муш. І всі люди вишли там до тої школи. А рускій ся намовив з поляками, взяв втік. А пулячня вистріляла гет всьо. Кров ся ляла, казали, Господи, Сяном. Сянник, то кров, то не біла вода, йно кров. Так ми казали. Я ти кажу»¹⁷. Як відомо з історичних джерел, у школі села Пискоровичі поляки закатували близько 300 українців, які під охороною кількох червоноармійців очікували на переселення до УРСР [16, с. 97].

До універсальних фольклорних елементів належить образ крові замість води у річці Сян. Така ме-

тафора, яка символізує смерть, відома в історичних піснях [19, с. 6], й покликана відобразити велику кількість смертей та безневинних жертв. Загалом такі народні інтерпретації «історичної правди» пов'язані зі специфікою усних народних оповідань як мистецьких явищ, яка полягає у спостереженні життєвих фактів і подій з відкриттям в останніх їхнього символічного значення, типових рис [2, с. 9].

Не лише самі жахливі події, учасниками чи прямими очевидцями яких були оповідачі, а й їхні відгомони, чутки, поголос змушували українців перебувати у постійному нервовому та емоційному напруженні. Так, Марія Бабій, яка жила у с. Торки в прикордонній смузі, де українці могли більш-менш відчувати себе у безпеці, розповідає: «Кожний спав тих п'ять чи шість місіців вдітий, убраний, взутий. І так діти спали...»¹⁸.

Постійні напади та життя у страху змусили людей гуртуватися, об'єднуватися. В кожному селі була варта з місцевих, система сигналів тривоги та оборони: «Памнітаю в нас вечер варта пішла вартувати. Хлопи пішли вартувати. Такі шини си понавішували пу силі. І як будут нападали, зара в шини б'ют. І всі втікали. То було страшне!»¹⁹; «В селі була сільська п'атруль. Кожної ночі п'ять чулувік з кожного краю стояли і обороняли. Як хтось там з чужих сіл підхудив, ту го зараз. Були пуроблені такі дзвони, на стувпах телефонних пувішані. Зара бамбали, дзвонили та й люди втікали, хувалисі»²⁰.

Місцем порятунку для українців був ліс: «Ду лісу. І курову брали, і втікали. Різне било»²¹; «Всьо. Я вушей мала певно може де, не знаю скільки, бо ми в лісі би'ли. В лісі. Бо ліс ратував. Бо там би'ла

¹⁸ Записала М. Качмар 12.07.2012 р. в с. Тулиголове Городоцького району Львівської області від Бабій Марії Данилівни, 1932 р. н., с. Торки Перемишльського повіту, Закарзоння.

¹⁹ Записала М. Качмар 13.07.2012 р. в с. Тулиголове Городоцького району Львівської області від Кривенської Франки Василівни, 1932 р. н., с. Сливниця Перемишльського повіту, Закарзоння.

²⁰ Записала М. Качмар 12.07.2012 р. в с. Тулиголове Городоцького району Львівської області від Бабій Марії Данилівни, 1932 р. н., с. Торки Перемишльського повіту, Закарзоння.

²¹ Записала М. Качмар 13.07.2012 р. в с. Тулиголове Городоцького району Львівської області від Кривенської Франки Василівни, 1932 р. н., с. Сливниця Перемишльського повіту, Закарзоння.

¹⁶ Записала М. Качмар 12.07.2012 р. в с. Тулиголове Городоцького району Львівської області від Бабій Марії Данилівни, 1932 р. н., с. Торки Перемишльського повіту, Закарзоння.

¹⁷ Записала М. Качмар 18.07.2012 р. в с. Тулиголове Городоцького району Львівської області від Брам Катерини Василівни, 1926 р. н., с. Дібча Ярославського повіту, Закарзоння.

та банда наша, та як простиї, спасителі називали. Партизанка»²². У селах, де не було лісу, мешканці знаходили інші місця сховку, де могли би перечекати напади: «Як тоті барабани задзвонили, то втікали всі під границю, під самі дроти. Там вже пугачники худили, вже там, там такий був здоровенний канал, і в тім каналі вже сідали і сиділи ду рая. А рано вже потім верталісі дудому»²³.

У представлених зразках оповідачі були безпосередніми очевидцями чи учасниками подій, переживали, емоційно реагували, витворювали власний досвід. Засвідчують це і самі тексти, які достатньо деталізовані, оповідь «значною мірою драматизована» [3, с. 76], конкретна і докладна.

Значний масив текстів присвячено українському підпіллю. В. В'ятрович зазначає, що українські повстанські відділи почали створюватися в Надсянні у липні 1944 року. Пов'язано це було безпосередньо із польськими нападами на українські села та потребою опору [17, с. 194]. Вказує на це і Кушак Анастасія: «Туди й то потім юж [...] на тім п'ятім році там сі тако зробило, шо пуляки били наших людей. Наші потім сі пурубилі бандерами. Бандерівці в лісі сіділи. Билисі...»²⁴, а Катерина Брам згадує: «Біли. В лісі біло їх повно. Як воно, як воно, знайш? Але мали ружо різне: і таке, і таке, й таке. Де вони то набрали, то я ни маю поняття. Я ни маю поняття. Де вони то понабирали»²⁵.

Отож, польсько-українська війна є в народній пам'яті чи не основною причиною переселення. М. Трухан зазначив, що за таких умов стає зрозумілим, чому мешканці сіл з етнографічного пограниччя нерідко виїздили без жодного тиску з боку польської

влади [18, с. 18]. Доведені до відчаю прості українські селяни часто добровільно залишали рідні домівки, щоб не стати жертвами протистоянь. Саме переселення вони розглядали як тимчасову втечу, порятунком, поки все не закінчиться, і сподівалися на швидке повернення додому: «Ми казали, жи ми ни їдемо надовго. Ми що будемо два чи три тижні і назад пуїдемо»²⁶.

Зазначимо, що у зразкові, записаному від Саєвич Марії, відображено ще одну історичну реальність, важливу в процесі депортації українців — залучення у вересні 1945 року до переселення урядових військ польського комуністичного режиму, яким часто допомагали загони НКВС, особливо під час операції «Вісла» [20, с. 101]: «То москалі всьо рубили. Люди виганяли. Хто сі лишав, ту би вбили москалі, вбили і всьо. Стріляли всьо. То під границю втікали, геть під німці там во, втікали люди, наші українці. Вуни виганяли. Та то москальня зрубила»²⁷. У цьому наративі простежуємо акумулювання одного із важливих моментів поетики народного оповідання — поєднання зовнішнього боку подій з передачею внутрішніх відчуттів оповідача [2, с. 9]. Внутрішні відчуття відображено однією емоційно забарвленою лексемою — «москальня» з чітко вираженою негативною конотацією (можна провести паралелі із часто вживаною лексемою «полячня» чи «пулячня» у наративах про польські напади).

Значна кількість зафіксованих зразків акумулює мотив попереднього запису, тобто добровільної згоди на переселення: «Як переселювали? Так? Та во так. Приїхали туї, так типер кантора. О. І писали люди на виїзд, писали на виїзд»²⁸. Про вербування згадує також Марія Бабій, зокрема що була створена спеціальна комісія з трьох місцевих чоло-

²² Записала М. Качмар 18.07.2012 р. в с. Тулиголове Городоцького району Львівської області від Брам Катерини Василівни, 1926 р. н., с. Дібча Ярославського повіту, Закарпаття.

²³ Записала М. Качмар 12.07.2012 р. в с. Тулиголове Городоцького району Львівської області від Бабій Марії Данилівни, 1932 р. н., с. Торки Перемишльського повіту, Закарпаття.

²⁴ Записала М. Качмар 17.07.2012 р. в с. Тулиголове Городоцького району Львівської області від Кушак Анастасії Петрівни, 1928 р. н., с. Добра Ярославського повіту, Закарпаття.

²⁵ Записала М. Качмар 18.07.2012 р. в с. Тулиголове Городоцького району Львівської області від Брам Катерини Василівни, 1926 р. н., с. Дібча Ярославського повіту, Закарпаття.

²⁶ Записала М. Качмар 13.07.2012 р. в с. Тулиголове Городоцького району Львівської області від Кривенської Франки Василівни, 1932 р. н., с. Сливниця Перемишльського повіту, Закарпаття.

²⁷ Записала М. Качмар 13.07.2012 р. в с. Тулиголове Городоцького району Львівської області від Саєвич Марії Володимирівни, 1941 р. н., с. Накло, Перемишльського повіту, Закарпаття.

²⁸ Записала М. Качмар 18.07.2012 р. в с. Тулиголове Городоцького району Львівської області від Брам Катерини Василівни, 1926 р. н., с. Дібча Ярославського повіту, Закарпаття.

віків та одного представника з району²⁹. Головними завданнями таких комісій було встановити число українського і «русинського» населення, вести агітацію за виїзд до УРСР, збирати зголошення на виїзд, реєструвати охочих, оцінити вартість маєтку осіб, оголошених на виїзд, організувати транспорт переселенців [18, с. 10]. Український визвольний рух 19 жовтня 1944 року назвав переселення за собом винищення українців і закликав до активного спротиву [17, с. 179]. Це відображено також в оповіданні Марії Бабій: «А гвечир знов прихудили бандерівці, шо нігде не виїжджайте! Ту є наша територія. Ту українська земля. Ми її відвоюєм. І нігде не виїжайте! Бо ми вам, ни знаю, що зробимо. Пупробуй слухати: виїжджай, ни виїжджай, вербуйся — не вербуйся! Ну але все одно»³⁰. Пропаганді з українського підпілля вдалося на деякий час призупинити переселення. Після залучення урядових військ у ці процеси розпочалася збройна боротьба бандерівських загонів та цих формувань, яка тривала до кінця 1946 року. В. Сергійчук наголосив, що на Закарпатті «УПА справді виступила оборонцем прав місцевого автохтонного населення» від розладжування комунікаційних систем до знищення польських військових сил, які були залучені до переселення [16, с. 98]. Однією із форм протидії переселенню розглядалося також спалення виселених українських сіл. Це відображено у наративі, зафіксованому від Марії Бабій: «Було, було. Села виселяли. Але то вже виселяли бандерівці. Українці. Нема, української ноги ту ни буде, і пуляків ту ни буде. І вони спалювали, підпалювали, хати горіли, пужари були страшні! Горіли села. Горіли. В нас в Торках згоріло шось підисять хат. А решта село стуяло...»³¹

Сам хід переселення характеризувався важкими умовами подорожі, тимчасових поселень, нелюд-

ських обставин, які принижували людську гідність. Часто виселення відбувалося в холодну пору року: «Взимі. Сніг. Мороз. Страшний, як нас віз. Допора як фірами до стації десь так зо трийціть кілометри біло. Ой курило снігом! Йой, Боже! Снігом курило, мороз!»³². Українці залишали роками набуте майно і втікали, беручи хто що може: «А потім, як прийшло, жиби втікати, запрягли куня і взяли там десь трошки на фіру, і троха людей, сусіди. І тим єдним кунем пуїхали. То всьо сі лишило закопане»³³. А ті, що переходувалися в лісах від постійних польських нападів, взагалі були без нічого: «Та ми йшли пішки. Ми ни мали ни фір, ни нічо ни біло, нічогісько. Пішки ду Ярославля ду стації. Та. Пришли ми ду стації, знаїш. Нічого, нічогісько. Нічогініго-нічогініго»³⁴. Цей зразок — цікавий приклад емоційного переживання героїнею типової історичної ситуації початку переселення восени 1944 року. Саме в цей час, за словами Р. Дрозда та Б. Гальчака, виїжджали особи, що втратили своїх близьких та майно як внаслідок польсько-українського конфлікту, так і військових дій, тобто ті, яких до виїзду примусила ситуація [8, с. 109]. Відображення трагізму події через сприйняття оповідачки простежуємо у нанизванні в цьому короткому текстовому уривкові слова «нічого» та його спільнокореневих на позначення повної втрати усього (батьківщини, землі, хати, рідного простору, матеріальних надбань, духовного зв'язку з предками, власної людської та національної гідності): «нічо», «нічого», «нічогісько», «нічогініго».

Об'єднує більшість наративів про переселення мотив довготривалої важкої дороги на нову землю. Тут увага слухача зосереджена на способах приниження людської гідності [5, с. 80]. Оскільки шлях до нового дому супроводжується жахливими санітарно-гігієнічними умовами, нелюдськими обставинами пе-

²⁹ Записала М. Качмар 12.07.2012 р. в с. Тулиголове Городоцького району Львівської області від Бабій Марії Данилівни, 1932 р. н., с. Торки Перемишльського повіту, Закарпаття.

³⁰ Записала М. Качмар 12.07.2012 р. в с. Тулиголове Городоцького району Львівської області від Бабій Марії Данилівни, 1932 р. н., с. Торки Перемишльського повіту, Закарпаття.

³¹ Записала М. Качмар 12.07.2012 р. в с. Тулиголове Городоцького району Львівської області від Бабій Марії Данилівни, 1932 р. н., с. Торки Перемишльського повіту, Закарпаття.

³² Записала М. Качмар 17.07.2012 р. в с. Тулиголове Городоцького району Львівської області від Кушак Анастасії Петрівни, 1928 р. н., с. Добра Ярославського повіту, Закарпаття.

³³ Записала М. Качмар 17.07.2012 р. в с. Тулиголове Городоцького району Львівської області від Кушак Анастасії Петрівни, 1928 р. н., с. Добра Ярославського повіту, Закарпаття.

³⁴ Записала М. Качмар 18.07.2012 р. в с. Тулиголове Городоцького району Львівської області від Брам Катерини Василівни, 1926 р. н., с. Дібча Ярославського повіту, Закарпаття.

ребування в тимчасових місцях, погодними умовами: «Сідали ми на Бакунчицях два тижні. Такі пурубили палатки. Вуші сі завели. То ж страшне било! А дуци такі падали! А то діти маленькі, попробуй! То сі люди мучили, то страшне!»³⁵. Жахливі побутові обставини провокували різні хвороби: «А там в Мос-тисках стояли з худобов. Попростуджувались люди. Людоньки! З чирями»³⁶. Зазначимо, що села біля кордону переселяли одними із останніх. Умови виїзду доволі гуманні, порівнюючи із переселенням із Ярославського повіту чи дальших сіл Перемишльського. Моєму прадідові, Журавському Данилові, дали три дні на саме перевезення. У пороблених паках було вивезено зерно: «Шо як шо! А хліб тре брати, бо найгірша смерть — то голуд!»³⁷, — так говорив прадід своїм дітям. Зерно і хліб — традиційні коди української фольклорної пам'яті, навколо яких сконцентровано основний смисловий вузол сюжету оповідання. Маючи три дні на перевезення, головний герой перш за все обирає зерно. Загалом «тема землі, сільського буття з усіма його болями й стражданнями наскрізь традиційна і становить важливу ланку в комунікативному інформаційному ланцюгу народу, вмонтовану у відповідне емоційно-експресивне поле» [3, с. 75]. Деякий час сім'я Журавських перебувала у родичів в Шегинях, а тоді переїхала в Тулиголови.

Інколи оповідач, згадуючи ці події, досить у лаконічній формі подає власну історію, зосередившись на вузлових моментах: «Яке то біло переселення? Написали картку, приліпили на двері: за дваціть п'ять гудин жи би ту вас ни хто ни видів. Ту таке біло, Маруся»³⁸. Увесь досить тривалий у часі про-

цес переселення від реєстраційних комісій до виїзду фольклорна пам'ять сконденсувала у кількох реченнях, звернувши основну акцентуаційну увагу на образи: картка, двері, двадцять п'ять годин.

Прикметно, що в репертуарі мешканців села, яких було переселено в 1945 році, поширені перекази, правда, у досить сконденсованій формі про операцію «Вісла» 1947 року. Вони підтверджують думку сучасних дослідників про те, що метою цієї акції було цілковите очищення цих земель від українців [9, с. 243]: «То, кутри ни пуїхали, ту їх потім вивузіли, де то десь? Геть г Польщу далеко. Далекко їх там вивузіли тих українців. То сі такі лишали самі пуляки»³⁹; «А пуляки тиж палили, підпалювали села, виганяли на Україну людей. Забирайтесі на свої землі, землі. І їжджайте на Україне! Вони, ті, шо сі там лишали, ту тих виганяли. Але багато наших українців звіти з-під границі пуїхали туда на Захід. Ту на німецьку територію, бо там десь були польські кульонії. Вигнані, виселені. То вони пуїхали туда. Багато, десь понад підисять родин. Їм було багато краще, як нашим ту. А ту всіяко буває»⁴⁰. Доволі цікаво подано в інтерпретації оповідачки семантичну опозицію «свій/чужий» — своя земля, мала батьківщина — чужий простір, новий дім: «їм там було багато краще, як нашим ту», бо вони залишилися все ж таки там, в Польщі, майже на рідній землі, а родина оповідачки опинилася на чужині, за кордоном від рідного дому. Хоча, на відміну від українців, переселених в результаті операції «Вісла», депортовані українці в УРСР, в основній масі на територію Західної України, «швидко вросли в новий ґрунт, а загартовані в боротьбі з поляками за збереження своєї національності, виявилися національно стійким елементом, не-піддатним на русифікацію» [18, с. 18].

Доволі цікаво представлено життя та освоєння переселенців на новому місці. Українці приїжджали в Тулиголови в кілька етапів: спочатку із Ярославського повіту (кінець 1944 — початок 1945 року), а тоді із Перемишльського (осінь 1945 року).

³⁵ Записала М. Качмар 13.07.2012 р. в с. Тулиголове Городоцького району Львівської області від Кривенської Франки Василівни, 1932 р. н., с. Сливниця Перемишльського повіту, Закароння.

³⁶ Записала М. Качмар 13.07.2012 р. в с. Тулиголове Городоцького району Львівської області від Саєвич Марії Володимирівни, 1941 р. н., с. Накло, Перемишльського повіту, Закароння.

³⁷ Записала М. Качмар 12.07.2012 р. в с. Тулиголове Городоцького району Львівської області від Бабій Марії Данилівни, 1932 р. н., с. Торки Перемишльського повіту, Закароння.

³⁸ Записала М. Качмар 13.07.2012 р. в с. Тулиголове Городоцького району Львівської області від Кривенської Франки Василівни, 1932 р. н., с. Сливниця Перемишльського повіту, Закароння.

³⁹ Записала М. Качмар 13.07.2012 р. в с. Тулиголове Городоцького району Львівської області від Кривенської Франки Василівни, 1932 р. н., с. Сливниця Перемишльського повіту, Закароння.

⁴⁰ Записала М. Качмар 12.07.2012 р. в с. Тулиголове Городоцького району Львівської області від Бабій Марії Данилівни, 1932 р. н., с. Торки Перемишльського повіту, Закароння.

Перші переселенці з'явилися в Тулиголовах ще тоді, як там були місцеві поляки. Ті вважали село своєю батьківщиною і намагалися чинити опір. Претензія до українців була висловлена кількома словами — українці зі своїх пісків приїхали на їхню чорну родючу землю. Розпочалися напади та сутички, переселенці змушені були переховуватися в колишньому палаці пана Баля. Чоловіки зібралися і пішли до Комарна: «Там місця не було, бо сте казали, жи маємо їхати ту. Там будут пуляки, а ми будем ту на Україні. Осьте тера ту всіх, там є якое, каже, пасвіско і вистріляйте нас! Стріляйте нас і всьо»⁴¹. Після втручання влади ситуація налагодилася. «А ту скорше приїхали, так на вєсну. Ярославскі, знаєте, з Ярослава. То тиї субі ліпші хати заняли. [...] А гірші сі пулишали. А ми тиї во з Перемишля: Вірки, Накло, ти во всі, Кубельниця — то ми всі разом, знаєш, так во тиї села всі їхали пізніше. Ту ю вже хатів файних ни було таких»⁴².

Освоєння нового простору розпочиналося із хати, облаштування нового дому. Саме хата, земля, село, дорога належать, за О. Кузьменко, до тих узагальнено типових художніх образів, які формують інформаційне ядро концепту Батьківщина [6, с. 212]. Окрім порожніх хат, які залишили поляки українцям, народна пам'ять зберегла також образи покинутого урожаю на полях (картопля, біб, горох), який могли зібрати та споживати нові господарі.

У народних наративах про заселення у пусті хати відображено не лише побутові реалії того часу (більшість українців покинули у Польщі дерев'яні хати, покриті вже бляхою), а й реалізацією опозиції свій/чужий: покинуте у Польщі своє, рідне, тому хороше, а знайдене тут — потворне і бідне. Підкріплюють смислове навантаження бінарної опозиції й історичні реалії — у Радянській Україні переселенців із Польщі очікували злидні, ненависні колгоспи і всеохоплюючий терор НКВС [8, с. 114]. Для зразка наведемо уривок з оповідання Бабій Марії: «І так з того, з Городка, приїхали манівцями тов дорогов аж

⁴¹ Записала М. Качмар 18.07.2012 р. в с. Тулиголове Городоцького району Львівської області від Брам Катерини Василівни, 1926 р. н., с. Дібча Ярославського повіту, Закерзоння.

⁴² Записала М. Качмар 13.07.2012 р. в с. Тулиголове Городоцького району Львівської області від Кривенської Франки Василівни, 1932 р. н., с. Сливниця Перемишльського повіту, Закерзоння.

до Тулиголов. Найшли си Тулиголови таки. Прупаці. А які ту були хати! Кучки! Кучки на штирох ножках. Сімсот нумерів було, а типер є триста підисят. Страшні хати! Недоступні. Тато си нашли таку хату невелику, [...] де Рибаква хата стоїт. Ту стужа така хата довжезна під стріхов. Три гуспудари ту жило в тих хатах. Одні двері були. А всьо курні хати. Шо дим ішов на стрих, а по стриху розходивсі. А як вітер був, то троха витігало той дим. А там, як то, курилосі в хатах, як не знати»⁴³.

Негативна конотація нового дому відображена епітетами і порівняннями: «прупаці», «кучки на штирох ножках», «страшні», «недоступні», «під стріхов», «курні». Використання таких увиразнювальних (емоційно-оцінних) епітетів з перевагою негативного над позитивним значенням продиктовано, за В. Соколом, гостротою, драматичністю сюжетів з трагічними наслідками [3, с. 131]. Саме такою трагедією стало для оповідачки та її родини переселення з рідного дому на чужу землю.

Та життя змусило прийняти нові реалії, змиритися та обживати нові місця. Освоєння розпочалося із облаштування нової хати, власного побуту, налагодження господарських справ. Не менш важливим українці вважали релігійні питання та відкриття церкви: «Наш тату, мої, ту прийшли, приїхали ми. І тату, іще Микитишин з кінце, але з нашого села, з Торк, вони сі зайняли церков. Вони пуїхали. А то вже попробуй після переселення, попробуй. Церкву ни дозволяли відкривати. Але то є наш, то є пам'яток архітектури, та. То ту дозволили, шуби була відкрита. І так сі відкрила церква»⁴⁴. Спочатку привозили священників із Грімна, Лівчиць, а тоді запросили переселеного отця С. Саламона. Церква стала важливим чинником консолідації прибулих із різних сіл українців. Вона була не лише релігійною інституцією, а й «репрезентантом» нації, її речником, опікуном, оборонцем [21, с. 55]. Така релігійна консолідація посприяла об'єднанню мешканців в одну громаду, яка розпочала нову історію села Тулиголови після 1945 року.

⁴³ Записала М. Качмар 12.07.2012 р. в с. Тулиголове Городоцького району Львівської області від Бабій Марії Данилівни, 1932 р. н., с. Торки Перемишльського повіту, Закерзоння.

⁴⁴ Записала М. Качмар 12.07.2012 р. в с. Тулиголове Городоцького району Львівської області від Бабій Марії Данилівни, 1932 р. н., с. Торки Перемишльського повіту, Закерзоння.

Висновки. Народні оповідання про переселення українців із Закарпаття у 1944—1947 роках — цікаві зразки взаємодії фольклору та історії, коли типові історичні ситуації, які відбувалися із сотнями тисяч депортованих українців, своєрідно відображені в прозових зразках через долі окремих особистостей, їхні індивідуальні емоції та переживання, поетичну пам'ять. Наративи в контексті народної традиції транслюють нащадкам інформацію про життя українців у Польщі, причини переселення (польсько-українська війна), вербування, спротив, боротьбу українського підпілля, жахливі умови депортації, які принижують людську та національну гідність, облаштування життя на новій землі, пам'ять про малу батьківщину. Окреслена тематика представлена текстами народних оповідань, зрідка переказів з провідними мотивами: герої ідеалізує покинуту землю, яку часто представлено образами рівного багатого поля, хати під бляхою, річки Сяну, висловлює жаль через депортацію. Більшість творів вказують на польсько-українське протистояння як основну причину переселення: польські військові формування нападають на українські села, змушують до переїзду, українці створюють загони самооборони, чинить опір також українське підпілля, яке переконує не покидати рідної землі. Доволі різноманітний сюжетно-мотивний фонд оповідань про сам процес депортації та облаштування на новій батьківщині.

1. Мишанич С.В. *Усні народні оповідання. Питання поетики*. Київ: Наукова думка, 1986. 327 с.
2. Мишанич С. *Усні хроніки народного життя. Народні оповідання* (упоряд., вст. ст. і прим. С.В. Мишанича). Київ: Дніпро, 1986. С. 5—16.
3. Сокіл В. *Фольклорна проза про голодомори ХХ ст. в Україні: парадигма тексту. Монографія*. Львів, 2017. 440 с.
4. Іваннікова Л. *Дніпропетровськ — Половиця — Кодак: фольклорна та історична пам'ять. Народна творчість та етнологія*. 2016. № 3. С. 42—50.
5. Халюк Л.М. *Усні народні оповідання українців-переселенців Лемківщини, Холмщини, Підляшшя та Надсяння: жанрово-тематична специфіка, художні особливості*. Київ: Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Т. Рильського НАН України, 2013. 202 с.
6. Кузьменко О. Концепт Батьківщина у парадигмі художніх образів простору в фольклорних новотворах про виселення (на матеріалі власних записів із Західної Бойківщини). *Література. Фольклор. Проблеми поетики*. Київ, 2010. Вип. 34. С. 210—220.
7. Кирчів Р. *Двадцяте століття в українському фольклорі*. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2010. 536 с.
8. Дрозд Р., Гальчак Б. *Історія українців у Польщі в 1921—1989 роках*. Харків: Золоті сторінки, 2013. 272 с.
9. Виноградська Г. *Депортації українців з Польщі 1944—1947 рр.: проблеми періодизації та обставини переселення (за матеріалами усних оповідей депортованих)*. *Схід/Захід: Історико-культурологічний збірник*. 2008. Вип. 11—12. Спеціальне видання. С. 243—250.
10. Ковальчук С., Петрова Н. *Українці західного пограниччя у переселенських процесах на Одещину удругий половині 40-х рр. ХХ ст. (за матеріалами Державного архіву Одеської обл.)*. *Українське пограниччя: варіативність традиційної культури. Одеські етнографічні читання: Збірка наукових праць*. Одеса: Одеський національний університет імені І.І.Мечникова, 2018. С. 131—140.
11. Павлів Ю.З. *Депортації українців з польсько-українського прикордоння 1944—1951 рр. у регіональній пам'яті України*: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Львів: [б. в.], 2018. 20 с.
12. *Депортації: західні землі України кінця 30-х — початку 50-х рр.: документи, матеріали, спогади: у трьох томах*. Т. 1. 1939—1945 рр. Відп. ред. Ю. Сливка). Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. 751 с.
13. *У жорнах історії. Збірник спогадів та документів*. Київ: Грамна, 2017. 392 с.
14. *Книга пам'яті. 1944—2014: до 60-річчя польсько-українських кривавих подій на Закарпатті* (упоряд. В. Процюк). Львів, 2004. 737 с.
15. Глушко М. *Надсяння: локалізація та межі етнографічного району України. Народна творчість та етнологія*. 2017. № 3. С. 7—15.
16. Сергійчук В. *Трагедія українців Польщі*. Тернопіль: Книжково-журнальне видавництво «Тернопіль», 1997. 438 с.
17. В'ятрович В.М. *Друга польсько-українська війна. 1942—1947*. Київ: Києво-Могилянська академія, 2011. 288 с.
18. Трухан М. *Українці в Польщі після Другої Світової війни (1944—1984)*. *Записки НТШ*. Нью-Йорк; Париж, Сідней, Торонто, 1990. Т. 208. 404 с.
19. Снігирьова Л. *Символи вода, вогонь, вітер, земля в українських народних історичних піснях XV — початку XVIII ст.* URL: <http://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/13584/1/%D0%A1%D0%A2-%D0%90%D0%A2%D0%A2%D0%AF%20%D0%A1%D0%B8%D0%B-%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D0%B8%20%D0%B2%D0%BE%D0%B4%D0%B0...%>

- D 0 % A 1 % D 0 % B D _ _ % D 0 % B 3 % D 0 % B 8 % D 1 % 8 0 % D 1 % 8 C % D 0 % B E % D 0 % B 2 % D 0 % B 0 % 2 0 % D 0 % 9 B . % D 0 % 9 C . . pdf
20. Виговський М., Кучер В. Закерзоння. *Київська старовина: Історичний науково-популярний та літературний журнал*. 1994. № 1. С. 94—102.
21. Волинець О. Релігійний чинник в українському етнодержавотворенні (на прикладі УГКЦ). *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2017. Вип. 17. С. 54—58.
- REFERENCES
- Myhanych, S.V. (1986). *Oral folk stories. The question of poetics*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Myshanych, S. (1986). Oral Chronicles of People's Life. In S. Myshanych (Ed.), *Folk stories* (Pp. 5—16). Kyiv: Dni-pro [in Ukrainian].
- Sokil, V. (2017). *Folklore prose about the Holodomor of the twentieth century in Ukraine: the paradigm of the text. Monograph*. Lviv: Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
- Ivannikova, L. (2016). Dnipropetrovsk — Polovitsa — Kodak: folklore and historical memory. *Folklore and ethnology*, 3, 42—50 [in Ukrainian].
- Khaliuk, L.M. (2013). *Oral folk tales of Ukrainian immigrants of Lemkivshchyna, Kholmshchyna, Pidliashshia and Nadsiania: genre-thematic specificity, artistic features*. Kyiv: M. T. Rylsky Institute of Art; Folklore Studies and Ethnology Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
- Kuzmenko, O. (2010). Concept of Motherland in the paradigm of artistic images of space in folk novelties about eviction (on the basis of their own records from the West Boykivshchyna). In *Literature. Folklore. Problems of poetics* (Vol. 34, pp. 210—220). Kyiv [in Ukrainian].
- Kyrchiv, R. (2010). *The twentieth century in Ukrainian folklore*. Lviv: Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
- Drozd, R., & Halchak, B. (2013). *History of Ukrainians in Poland in 1921—1989*. Kharkiv: Gold Pages [in Ukrainian].
- Vynogradska, G. (2008). Deportations of Ukrainians from Poland in 1944—1947: problems of periodization and the circumstances of resettlement (based on the materials of oral deportees). In *East/West: historical and cultural collection. Special edition* (Vol. 11—12, pp. 243—250) [in Ukrainian].
- Kovalchuk, S., & Petrova, N. (2018). Ukrainians of the western frontier in the resettlement processes on the Odesa region in the second half of the 40's of the twentieth century (on materials of the State Archives of the Odesa region). In *Ukrainian borderland: variability of traditional culture. Odessa ethnographic readings: collection of scientific works* (Pp. 131—140). Odesa: Odesa National University named after I.I. Mechnikov [in Ukrainian].
- Pavliv, Yu.Z. (2018). *Deportation of Ukrainians from the Polish-Ukrainian border area in 1944—1951 in the regional memory of Ukraine*. The thesis for the academic degree of Candidate of Historical Sciences. Lviv [in Ukrainian].
- Slyvka, Yu. (Ed.) (1996). *Deportations: Western lands of Ukraine in the late 30's — early 50's. Documents, materials, memoirs: in three volumes* (Vol. 1). Lviv: Institute of Ukrainian Studies named after I. Krypiakevych of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
- In the millstones of history. Collection of memoirs and documents* (2017). Kyiv: Gramma [in Ukrainian].
- Protsiuk, V. (Ed.). (2004). *The book of memory. 1944—2014: the 60th anniversary of the Polish-Ukrainian bloody events on Zakerzonnia*. Lviv [in Ukrainian].
- Hlushko, M. (2017). Nadsiania: localization and boundaries of the ethnographic region of Ukraine. *Folklore and ethnology*, 3, 7—15 [in Ukrainian].
- Serhiychuk, V. (1997). *Tragedy of Ukrainians in Poland. Ternopil: Book and magazine publishing house «Ternopil»* [in Ukrainian].
- Vyatrovych, V.M. (2011). *Second Polish-Ukrainian War. 1942—1947*. Kyiv: Kyiv-Mohyla Academy [in Ukrainian].
- Truhan, M. (1990). Ukrainians in Poland after the Second World War (1944—1984). In *Notes of the Shevchenko Scientific Society* (Vol. 208). New York; Paris; Sydney; Toronto [in Ukrainian].
- Snihiryova, L. Symbols of water, fire, wind, earth in Ukrainian folk historical songs of the 15th — early 18th centuries. Retrieved from: <http://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/13584/1/%D0%A1%D0%A2%D0%90%D0%A2%D0%A2%D0%AF%20%D0%A1%D0%B8%D0%BC%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D0%B8%20%D0%B2%D0%BE%D0%B4%D0%B0....%D0%A1%D0%BD%D0%B3%D0%B8%D1%80%D1%8C%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%9B.%D0%9C..pdf>
- Vygovsky, M., & Kucher, V. (1994). Zakerzonnia. *Kyiv antiquity: popular scientific and literary magazine*, 1, 94—102 [in Ukrainian].
- Volynets, O. (2017). Religious factor in the Ukrainian ethno-creation (on the example of the UGCC). In *Ukrainian national idea: realities and prospects of development* (Vol. 17, pp. 54—58) [in Ukrainian].